

С.О. Швачко,
доктор філологічних наук, професор
(Сумський державний університет)

ОСНОВНІ ВІХИ КОНТРАСТИВНОГО АНАЛІЗУ: МАЛІ ТЕКСТИ ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ

У статті йдеться про статус малого жанру художніх текстів в англomовному та україномовному дискурсах. Автором також встановлюється природа та специфіка дискурсу, визначаються його взаємозв'язки з текстом та основні відмінності між цими феноменами, підкреслюється визначальна роль тексту як початкового матеріалу для дискурсивного контрастивного аналізу.

Мовознавство ХХ ст. розвивалося під знаком пошуку структур і функцій мовних знаків. Серед наукових досягнень ХХ ст. виокремились парадигми когнітивної та комунікативної лінгвістики, мовленнєвих актів і дискурсивного аналізу [1: 121]. Актуальним на часі є використання комплексного підходу до лінгвістичних феноменів [2], інтегрованого вивчення їх структурних, семантичних, функціональних і прагматичних особливостей. Прерогативними залишаються питання антропоцентризму, динамізму та адаптивності. Сучасні лінгвістичні студії характеризуються підвищеним інтересом до осмислення текстів як комунікативних одиниць (об'єкт дослідження), їх інтралінгвального та інтерлінгвального дискурсивного буття (предмет дослідження). Когнітивно-комунікативні аспекти мовленнєвої поведінки полягають в тому, що: немає розуму поза соціумом і немає соціуму поза розумом; немає розуму поза мовленням, немає мовлення поза розумом; немає мовлення поза особистістю, немає особистості поза мовленням [3: 11]. Дискурсивна лінгвістика зосереджується на дієвості трансформації одиниць мови в одиниці мовлення, а феномен дискурсу тлумачиться в триєдності середовища, режиму і стилю спілкування [3: 15]. Текст і дискурс не є зайвими плеонастичними синонімами. Дискурс імплікує комунікацію, стратегію та тактику спілкування, омовлення психічних та розумових задумів. Текст як лінгвістичний феномен розглядається у сучасних дослідженнях у ракурсі наступних дихотомій: *текст::дискурс*, *текст::категорії тексту*, *текст::концепт*, *текст::композиція*, *текст::блоки*, *текст::таксономія*. Тексту як семіотичному знаку притаманні риси синтактики, семантики та прагматики (побудови, змісту, інтенцій). Текст відрізняється ступенем структурно-мовної складності, глибиною відображення дійсності та полівекторною спрямованістю. Одиницями тексту на рівні змісту є думка, на рівні форми – висловлювання. Заголовками текстів виступають поодинокі лексеми ("*Причинна*" Т. Шевченка), речення ("*Хіба ревуть воли як ясла повні?*" П. Мирного), епізоди ("*Ідуть дощі...*", М. Коцюбинського) [4]. Тексти позначені еволюцією, композицією, архітектонікою, структурою. Наповнення та представлення останніх слугує базою для текстової ідентифікації зазначених комунікативних парадигм. Полівекторність текстів корелює з поліаспектністю та поліфункціональністю. Універсальною рисою художніх текстів (ХТ) є абсолютна антропоцентричність та естетичність. Багатовимірність текстів є прозорою з огляду на характер їх тлумачення, валідність кореляції з дискурсомознавством. Метою статті є встановлення природи та специфіки художнього дискурсу та визначення його взаємозв'язків з текстом.

Питання концептуалізації та категоризації стали основною віхою у текстології. Аджерентними та невід'ємними є гіперо-гіпонімічні відношення текстів та їх блоків. Як первинним, так і вторинним текстам притаманні лінійні та ризоматичні вектори. Показовими є тексти загадок, глобальна структура яких детермінується дискурсивними та текстовими чинниками. В інноваціях – концепціях чути відголоси минулих проблем, спрацьовує феномен резонансу, а це дозволяє пояснити, унаочнити розірвану в часі спорідненість. Резонанс спрацьовує у традиціях текстотворення. Так у парадигмі текстових одиниць виокремлюються "малі форми", які мають гетерогенну низку позначень: рос. *малые формы*, *малый жанр*, англ. *small genre*, *little stories*, *tall talks*, *nonsense*, *funny stories*, etc. У термінопозначеннях реалізуються атрибути *реальні*, *нереальні*, *серйозні*, *несерйозні*, *усні*, *писемні*, *практичні*, *непрактичні*, *логічні*, *алогічні*. Форма та зміст малих текстів детермінується дією стилевих та жанрових чинників. Пор.: лимерики, анекдоти, примовки, прислів'я, математичні задачі, юридичні кодекси, тощо. Спільні риси зазначених текстів простежуються в їх об'ємних характеристиках (малі форми), у лінійному представленні (сукцесивність), на ризоматичних вертикалях (у ситуативній релевантності), у посиланнях на досвід (соціальний і лінгвістичний), у трансполяції на майбутнє буття, дії та преференції. Малі тексти визначаються своїми призначеннями: фактичне / інформативне, практичне / непрактичне, банальне / вагоме, семантичне / несемантичне, комунікативне / некомунікативне, пізнавальне / емоційне і т.д. [5]. Загадки це – семіотичні знаки специфічної синтактики, семантики та прагматики. Вони реалізують питальність вербальними та невербальними засобами. Нетиповість є прозорою у подачі блоків теми та реми, їх реверсії. Тема імплікується, залежить від пошуків адресатів, їх креативного менталітету. Блок реми подається у пролонгованій формі, у препозиції до імплікованої теми, яка знаходиться за межами основного тексту. У цих текстах відсутні заголовки, фабула, спрацьовує реверсія базових блоків. Невеликі за розміром, загадки та курйозні (каверзні) питання тяжіють до стилістичних маркерів емоційності, експресивності та еволютивності. За формою загадки – це речення, за значенням – вони актуалізують сему питальності, за прагматикою – це креативний пошук імплікованої в ініціальному блоці інформації. Поверхнева та глибинна структури загадок інтегруються, категоризують певний концепт. Перерозподіл тривіальне / нове об'єктивує статус загадок як реверсивів. Фокус загадки детермінується інтенціями адресанта, його зацікавленістю референтом пошуку. Адресат не є автором питання, але він комплементує діалог, включається в словесну гру, веде її за правилами, знімає ситуативну енігматичність, використовуючи при цьому підказку. Ці нетипові тексти не знімають бісемію, вона є прозорою у "хитрощах" малих діалогів.

Пор.: англ. - *What flies and has two legs?*

-*Two birds.*

- *The longest word?*

- *S-mile-s.*

- *What animal can jump higher than a house?*

- *Any. House doesn't jump.*

- *What letter surrounds the British Isles?*

-*Letter C.*

Питальність у цих текстах генерується цілою низкою чинників: інакомовленневою дескрипцією, паузацією, умовчанням, омонімією, полісемією, зміщенням фокусу, порушенням логічної сукцесивності. Тексти малої форми гнучкі, здатні до модифікації, репродукції, семантичних зсувів та деривації [5].

Значний інтерес викликають питання текстотворення – їх інтралінгвальне, інтерлінгвальне та міжкультурне буття. Тексти-деривати (пор. *переклади, дигести, перекази, анотації, резюме, тези, огляди, реферати, тощо*) корелюють із вихідними текстами, модифікують їх, зберігаючи при цьому "родинні" стосунки на векторах перекодування та перестворення.

Пор. контрастивний аналіз наступної казки:

<p><i>ЗОЛОТЕ ЯСЧКО</i> <i>Жили собі дід та баба. Була у них курочка ряба. Знесла одного разу курочка яєчко, та не просте – золоте.</i> <i>Дід бив, бив – не розбив.</i> <i>Баба била, била – не розбила.</i> <i>Мишенятко бігло, хвостиком махнуло – яєчко впало та й розбилось.</i> <i>Дід плаче, баба плаче, а курочка кудкудаче:</i> <i>- Не плач, дідусю. Не плач, бабусю. Я знесу вам ще яєчко. Не золоте, а просте. Буду нестись кожного ранку – гарно буде до сніданку.</i></p>	<p><i>THE GOLDEN EGG</i> <i>Once upon a time lived an old man and an old woman and they had a speckled hen.</i> <i>One day the hen laid an egg, and it was no ordinary egg but one of gold and treat to behold.</i> <i>The old man tried to crack it and could not.</i> <i>The old woman tried to crack it and could not either.</i> <i>Then a little mouse ran up and brushed it with its tail, and the egg fell to the floor and broke into little pieces.</i> <i>The old man cried, the old woman cried and the speckled hen said:</i> <i>"Cluck-cluck-cluck! Do not cry, old man, do not cry, old woman! I'll lay you another egg, not one of gold and treat to behold, but a simple one, like all hens lay, that you can eat this every day."</i> <i>And she did .</i></p>
--	---

Контрастивний аналіз (КА) експлікує характер поверхневих та глибинних структур текстів-кореляторів, їх синтактики, семантики, прагматики, а також – природу перекладацьких процесів конвергенції та дивергенції. КА є валідним при умові осмислення текстів у межах єдиного дискурсу. Пор. малі тексти (малий жанр) у художньому дискурсі [5].

КА лимериків уможливує розпізнання їх концептуального та категоріального навантаження.

<p><i>There was a Young Lady of Russia, Who screamed so that no one could hush her; Her screams were extreme, No one heard such a scream, As was screamed by that lady of Russia (Едвард Лір)</i></p>	<p><i>Вот вам некая Мисс из России. Визг ее был ужасен по силе И разил, как кинжал, Так никто не визжал, Как визжала та Мисс из России</i> (Е.Клюев)</p> <p><i>або</i> <i>Есть старая дама из Кракова: орет от пожатия всякого, орет наперед и все время орет, – но орет не всегда одинаково</i> (В. Набоков)</p>
---	--

Ключовими КА тут виступають релевантні метазнаки: концепт, абсурдна ситуація, національна специфіка, поверхневі / глибинні структури, конденсація думки та образу, омовлення образів, стилістичні засоби, тема, рема, римування, еквівалентний, адекватний (чинники).

Текст поділяється на мікротеми та інформаційні блоки. Дискурс передуює створенню тексту, реалізується в його структурах та елементах, які омовлюються у межах поставлених завдань і настанов. Дискурс замовляє у типових ситуаціях прагматичні установки та лінгвостилістичний декор, тобто середовище, режим та стиль [3]. Дискурс – це інтегральний феномен мисленнєво-комунікативної діяльності, що протікає в широкому соціокультурному контексті, тобто це – сукупність процесу та результату. Текст являє собою початковий матеріал для дискурсивного контрастивного аналізу. Текст та дискурс не є зайвими, плеонастичним синонімами [4: 85]. Дискурс передбачає діалогічність, стратегію (найдалша ціль), тактику (найближча ціль), засоби омовлення концептуалізації та категоризації на векторі від нелінгвальних (психічних, розумових) задумів до вербальних, від вербального омовлення до ідейного (нелінгвального) представлення.

Глобальний когнітивний універсум (система напрацьованих знань, єдиний семантичний континуум людства, ноосфера) експлікується у поняттях, картинах світу, фреймах [6] за іманентними законами конкретних мов. Категорія – це форма усвідомленого ставлення людини до оточуючої дійсності (загальні закони природи, суспільства, мислення). Прототипи як кращі зразки концептуалізації омовлюються, зберігаються у лінгво-когнітивній пам'яті носіїв мови. Категоризація як процес осмислення інформації структурується (вибудовується) за таксономічними (логічними) та аналоговими (образно-метафоричними) моделями. У свідомості носіїв мови закріплюються мовні картини світу (МКС) – наукові (холодні) та наївні (теплі, периферійні). МКС як мовний абстрактний феномен віддзеркалює певний спосіб сприйняття картин світу, їх своєрідну філософію. Концептуальна картина світу (ККС) є вторинною по відношенню до абстрагуючої діяльності людини. МКС і ККС пов'язані вербальним фактором. МКС базується на категоризації дійсності, ККС – на її концептуалізації. МКС оперує мовними знаками, ККС – образами і концептами. До зазначених категорій (МКС і ККС) тяжіють фрейми, бази досвіду, ситуації, логічні схеми та динамічні структури, що конструюються за принципами креативності, стереотипності та аналогії.

Конгруентність спрацьовує у вторинних параметричних конструктах. Близькі за семантикою, прислів'я у культурі носіїв мови-транслятора позначені структурною девіацією, при збереженні прагматичних витоків. Вторинним параметричним утворенням притаманні: 1) Еквівалентність (повна або часткова); 2) збереження образів оригінала; або 3) їх модифікація [7: 100]. Наприклад:

<p><i>Англ.</i> 1. <i>He who doesn't work neither shall eat.</i> <i>He laughs best who laughs last.</i></p>	<p><i>укр.</i> <i>Хто не працює, той не їсть.</i> <i>Сміється той, хто сміється останній.</i></p>
<p>2. <i>Add fuel to the fire (flame).</i> <i>Add wings to-</i> <i>Against the hair-</i> <i>All cats are grey in the night</i></p>	<p><i>Підливати масла у вогонь.</i> <i>Придавати крила, окриляти.</i> <i>Проти шерсті.</i> <i>Вночі всі коти бурі.</i></p>
<p>3. <i>Birds of a feather flock together.</i> <i>to kill two birds with one stone</i></p> <p><i>Feel the draught</i> <i>Fetch one's salt</i></p>	<p><i>Рибалка рибалку бачить здалеку.</i> <i>За двома зайцями.</i></p> <p><i>Бути в скрутному становищі.</i> <i>Заробляти на шматок хліба.</i></p>

Вивчення омовлення витоків різних культур уможливило розуміння поведінки людей, їх ментального рівня та статусу у соціумі. Мова виступає засобом закріплення концептуальної діяльності свідомості [8], про що свідчить природна гіперконцептуалізація в індійській культурі, на протиположності англійській антропоцентричній. Аналіз творів Р. Кіплінга свідчить, що англійці у своїй цивілізації дійшли до олюднення природи, її персоніфікації. Індуси затримались у своїй цивілізації, вони рідко вживають соматизми як різновид персоніфікації. В індійській культурі раритетами є висловлювання типу англ. *The night is full of eyes* [9]. Аналіз емпіричного матеріалу показує (ibid), що у корпусі позначень концепту Природа виокремлюються наступні лінгво-когнітивні зони:

1) первинні позначення живої, неживої природи та її складників; 2) вторинні позначення людей, їх манер і поведінки (за принципом уподібнення явищам природи); 3) персоніфікація природних феноменів, їх олюднення; 4) позначення спільних для природи та людей конструювань. Наприклад:

1. *Sun, wind, water, winter, stone, snow, Moon, star, river;*
2. *Unclouded mood, an unseasonable visitor, she is his sun, raven hair, dove's eyes, as a magpie, like a dog, as fast as a cat, like a horse, a very tiger, I was thunderstruck;*
3. *Lovely landscape, moaning wind, breezing wind, nature laughed, sunbeam kissed the hills, face of nature.*
4. *Rose garden, sputnik (spaceship), cannal (in contrast to channel), clone, etc.*

Когнітивні зони концептосфер Природа і Людина представлені по-різному в порівнюваних культурах. В англійській культурі актуалізуються всі чотири зони, в індійській – тільки дві. Індуси зупинилися перед третьою зоною. Вони шанують природу, називають себе іменами овочів та звірів. Це становить їх дистинктивну рису, контраст із культурою Заходу, в якій людина одержала перемогу над природою і сумісно конструює інноваційні феномени. Пор. рос. *отговорила роца золотая, березовым веселым языком; до слез наговорилась с тишиной; молчанья страшный крик; черная дыра; запустить спутник; клонировать животных; культивировать новые сорта.*

Таким чином, дискурс – надситуативне орієнтування мовної особистості [10], це – етносоціолінгвокультурний феномен [3], це – мисленнєво-комунікативна діяльність, процес і результат пізнання, інтеграція екстралінгвальних та лінгвальних факторів [11]. Дискурс як формальна одиниця – більший за речення, як змістова одиниця – мовлення у соціальному контексті, як організаційна одиниця – інтерактивний феномен. Ключовими метазнаками дискурсу учені виокремлюють: *співбесіда, фрази у мовленні, конкретне висловлювання, комунікативна ситуація, мовлення з позиції мовця, конструкт текстового аналізу, соціальне явище*.

Наявність гетерогенних тлумачень дискурсу свідчить як про лакуни одноіменної теорії, так і про значущість цього терміна. Це явище доступне сприйняттю мовної особистості, воно тяжіє до поняття "картина світу", має свої футуральні орієнтири, *vistas*. Діяльність людини (пізнавальна, когнітивна) пов'язана з умінням орієнтуватися у різних доменах, сферах. Пор. орієнтаційна функція (філософія), орієнтаційний рефлекс (фізіологія), орієнтаційний етап діяльності (психологія), орієнтація в місцевості (топографія), орієнтація у бесіді (дискурсологія).

Дискурс – процес розгортання тексту, якому притаманні риси антропоцентричності, ситуативності та динамізму. Дискурс позначений триєдністю середовища, режиму і стилю як надситуативне явище.

Текст – це поліаспектне, багатовимірне явище, семіотичний знак з притаманною йому тріадою (синтактика, семантика та прагматика). Тексти вивчаються у руслі уподобань науковців та нових тенденцій. Значущими на часі є питання текстових поверхневих і глибинних структур, їх композиції, таксономії, деривації, детермінації екстралінгвальними та лінгвальними факторами, актуальною є кореляції надситуативного та текстового буття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Чередниченко О.І. Про мову і переклад – К.: Либідь, 2007. – 248 с.
2. Квеселевич Д.И. Русско-английский фразеологический словарь. – М.: Русский язык, . – 1998. – 704 с.
3. Приходько А.М. Концепти і концептосфери в когнітивно-дискурсивній парадигмі. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
4. Кияк Т.Р., Науменко А.М., Огуй О.Д. Теорія і практика перекладу (німецька мова) // Підручник. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 592 с.
5. Кобякова І.К. Креативне конструювання вторинних утворень в англomовному художньому дискурсі // Монографія. – Вінниця: Нова книга, 2007. – 128 с.
6. Манакин В.Н. Сопоставительная лексикология. – К.: Знання, 2004. – 326 с.
7. Швачко С.О. Навчити вчитися! // Навчальний посібник. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 136 с.
8. Полюжин М.М. Дискурсивні стратегії та організуючі стереотипні висловлювання в англійській мові // Дискурс іноземної комунікації / Колективна монографія. – Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2001. – 295 с.
9. Головня А.В. Лінгвокультурний простір художньої прози Редьярда Кіплінга // Автореф. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – ДонНУ, 2008. – 19 с.
10. Потапенко С.І. Мовна особистість у просторі медійного дискурсу. – К.: КНЛУ, 2004. – 360 с.
11. Шевченко И.С. Морозова Е.И. Дискурс как мыслекоммуникативное образование // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – № 586 / Лінгвістичні й дидактичні проблеми іншомовної комунікації, 2003. – С. 33-38.

Матеріал надійшов до редакції 10.04. 2008 р.

Швачко С.А. Основные вехи контрастивного анализа: малые тексты художественного дискурса.

В статье идентифицируются глобальные структуры английских и украинских текстов малого жанра, природа их переводческой корреляции и метазнаки понятийного аппарата. Автором также описывается природа и специфика дискурса, устанавливаются его взаимосвязи с текстом и основные отличия между этими феноменами, определяется ведущая роль текста как исходного материала для проведения дискурсивного контрастивного анализа.

Shvachko S.O. The Basic Milestones of Contrastive Analysis: Small Texts of Artistic Discourse.

The article in question deals with small genre texts of English and Ukrainian discourses, their ontology, translation procedure and corresponding metasigns. The author also describes the nature and specificity of the discourse, establishes its correlations with the text and draws out the differences between these phenomena. The leading role of the text as a primary material for the contrastive discourse analysis conduct is defined.